
Hubay Miklós

MADÁCH SZÜLETÉSNAPJÁRA

Januárban született, a Janus Istenről elnevezett hónapban. Janus az, aki hátra és előre egyaránt tekint. A múltba és a jövőbe. Így mutatja január hónapot egy márványszobor is a páрмаi dóm keresztelő kápolnájában.

A tizenkét hónap között az elsőt.

Nem kell Keplerhez folyamodnunk horoszkópért: Madáchnak a művére is, a *Tragédiára*, mennyire jellemző ez a Janus-arcú, hátra és előre tekintés az időben; hátra, azaz vissza a kezdetekig és előre ama eszkimó-színbeli, oly kisszerű, oly kevésbé látványos apokalipszisig –, amelyben felismerhetünk egy testünkre szabott világvéget, arra az esetre, ha beválik Lucifer szava az ökológiailag tönkretett földgolyóról: „a tudomány nem győzött végzetén”. És ha nem győz, azért nem győz, mert nem is akar győzni: mással van elfoglalva: hidrogén-, neutron-, vagy kémiai fegyverek előkészítésével. (Minden emberiségnek olyan világvége van, amelyet megérdemel.)

Nem csak a madáchi műre jellemző az, hogy egyszerre tekint a történelem elmúlt korszakai és a jövő esélyei felé. Ránk is jellemző ez, akik itt most Madách születésnapjára összegyűltünk. Ennek a mai Ünnepségnek is megvan a maga Janus-arcúsága.

Egy Ünnepi esztendőre tekinthetünk vissza – egy olyan Madách-évre, amelyik *csak itt Nógrádban volt programszerű*. Ámde az ország közvéleménye olyan rendkívüli figyelemmel kísérte a Tragédia bemutatásának szeptemberi centenáriumát, hogy ez az érdeklődés a nagy Ünnepek fényeit gyújtotta föl *országosan is*, Madách köré.

Nemcsak Szegeden a Dóm téren, immár hagyományszerűen, nemcsak a Nemzeti Színházban – ahol már megszoktuk, hogy hol ellankad, hol erőre kap a Tragédia interpretálásának kedve – került bemutatásra Madách nagy műve, hanem egy most alakuló új színház is, a zalaegerszegi, nyitódarabjával *Az ember tragédiáját* tűzte ki, példát adva nagy múltú színházaknak is, bátor, új, korszerű értelmezésre. S tudjuk, hogy már a Miskolci Nemzeti Színház is készül a maga Tragédia-értelmezésére.

Új Madách-értelmezések nemcsak rendezésben, hanem kritikában, elemzésben is jelentkeztek – talán elég, ha András László kiváló könyvére utalok (*A Madách-rejtély*) –, de jelentkeztek a korunkban egyre úttörőbb szerepre jutó vizuális képzőművészeti kultúrában is. Ezért tartom különleges jelentőségűnek a 13.

salgótarjáni tavaszi tárlatot, amelynek gazdag kiállítási anyagában sok kiváló magyar képzőművész fordította le a Tragédia gondolatait mai ízlésünk formanyelvére – és, tágította ezzel a modern művészet kifejezési határait...

A *Tragédiával* első ismerkedésre az alkalmat nekem egy régi illusztrált kiadásban Zichy Mihály rajzainak reprodukciói adták – amikor még olvasni sem tudtam. Ezek a Zichy-rajzok segítettek később ésszel felérni a szöveget. Hisz' a párizsi színház feledhetetlen nyaktilóját megint látom, amikor olvasom, hogy „Bakó ügyes légy, óriást vesztesz el”, mint ahogy feledhetetlen az utolsó Zichy-képen Ádám kiállása a sziklán; „egy ugrás, mint utolsó felvonás...”. Nem is beszélve az egyiptomi színház szép, pucér odaliszkjárót aki megvesztegetően illusztrálta azt a madáchi sort, hogy „a szépség lankadó szemével. Finom, gyöngéd, mint játszi-tünemény”.

A mai fiatalok számára már más képek, formák társulnak a változatlan – igen: az Örökérvényű – madáchi szöveghez.

De nemcsak a *Tragédia* színei, hanem maga Madách Imre arca és alakja is kínálhat a modern portréin keresztül bepillantást az alkotáslélektannak arra a rejtélyére – csakugyan mélytitkú jelenségére –, hogy milyen test hordozhatta ezt a rendkívüli teremtő szellemet. E tekintetben is szolgált meglepetésekkel a salgótarjáni kiállítás, például Kirchmayer Károly vörösköbe faragott Madách-portréjával. (Amit – úgy tudom – azóta már fel is állítottak.)

Nem az én feladatomban, hogy számvetést csináljak, milyen gazdagodást hozott, az elmúlt, 1983-as év a magyar nép Madách-kultúrájában. De az bizonyos, hogy ez a gazdagodás országosan nem – vagy nem ilyen mértékben – történt volna, ha Nógrád – a szülőmegye – nem intonálta volna ezt a Madách-évet oly határozottan, annyi gondoskodással, fáradhatatlan aktivitással.

Ne higgyék, hogy henye stilisztikai fordulattal használtam az imént azt a kifejezést, hogy „*a magyar nép madáchi kultúrája*”. Egyre mélyebb meggyőződésemmel (és nem is csak az enyém), hogy a magyar köztudatban, közgondolkodásban szerkezeti elemként van jelen *Az ember tragédiájának* a filozófiája és történetiszemlélete. Gondoljunk csak arra a legsajátosabban madáchi tanra: *az eszmerendszerek relativitásáról* (a kereszténységgel kapcsolatban demonstrálja Madách az áldást hintő eszmék dogmává merevedését); vagy arra a másokra: *az emberfaj létbizonytalanságáról* a londoni színház – a XIX. század után. Ez különösen aktuális ma: a szemünk láttára kibontakozó, de eszünkkel nem könnyen felfogható motivációjú világválság idején. (Zárójelben hadd emlékeztessenek a falanszter tudósainak prognózisára egyfajta energiaválságról; hadd emlékeztessenek a madáchi látomások sorában a természeti környezet pusztulására, amelyről ugyancsak szó esik a Falanszterben –, s vajon ki is tudna reagálni erre nagyobb érzékenységgel, mint az az Ádám, aki emlékszik még a paradicsomra: a természet teremtéskori gazdagságára

és harmóniájára? S hadd emlékeztessenek a három utolsó előtti színben mindarra, ami a természeti erők megcsappanásán túl az emberi fantázia és kreativitás forrásainak intézményes kiszikkasztásáról szól, az elidegenedésről, a Föld Szellemének és az embernek egymástól való elszakadási kísérletéről, s végül az új kőkorszakról...)

És ha elfogadjuk, hogy a magyar közgondolkodás kialakításában a legnagyobb tanítómesterek közé kell ma már sorolnunk Madáchtot – a különleges dialektikus logikájával (amely csak látszatra hajaz a hegelire), és azzal a számtalan, szinte közmondásként forgó szentenciájával (attól, hogy „*a gép forog, az alkotó pihen*”, addig, hogy „*ember kiüzdj*”), akkor mindjárt hozzá fűzhetjük, hogy ezek a közkinccsé váló madáchi tanítások korunkban egyre aktuálisabbak és használhatóbbak. Mondhatnám akár úgy is, hogy korunk egyre beljebb jön Madách utcájába. Persze nem tudom, hogy örömmre vagy szomorúságomra szolgáljon-e inkább, hogy ez az ezredvég egyre több megvilágító érveléssel kezd szolgálni a madáchi műhöz. Ugyanis ezek az érvek jobbra Madách borúlátásait igazolják. Ezek közt a legfélelmetesebb az a felismerés, hogy Ádám óta ma *jut* el az emberiség másodszor abba a helyzetbe, hogy végezhet magával – ha akar. Csak „*egy ugrás...*” Csak egy gombnyomás.

*

E Madách-év sugárzása – Nógrád központtal – túlmutat a határokon. Nem az én dolgom számba venni.

De hadd mondjam el személyes élményemet: a firenzei egyetemen a magyar irodalomból vizsgázó olasz fiatalok legtöbbször – 300–350 diák legalábbis – Madáchból felkészülten jelentkezett az ideai vizsgákra.

Az ünnepi év most befejeződik. Madách születésének 160. évfordulója, a *Tragédia* bemutatásának a centenáriuma szolgáltatta az alkalmat az ünnepre. De a váratlan intenzitását nyilvánvalóan az időszerűségének köszönhetjük mely egyre nagyobb evidenciával jelentkezik.

Ezért mondhatjuk, hogy ez az év fordulópont is volt a magyar nép Madách-kultúrájában, és ez indokolja, hogy a mai nap ne csak a múltba, hanem a jövőbe is tekintsünk – Janusként.

Az 1983-as bemutató centenáriumát nemcsak a nemzeti színházi felújítással ünnepeltük, hanem azzal is, hogy ez az este szolgált alkalmul, az új Nemzeti Színház felépítésének a proklamálására és az új Nemzeti Színház felépítését támogató gyűjtés megindítására.

Kihívó dolognak látszik épp a gazdasági nehézségek világszerte növekedésének idején színházat építeni. Még kihívóbb az általános drágulás időszakában az önkéntes adakozókedvre apellálni.

Mi – amikor kezdeményeztük – arra gondoltunk, hogy ezek csak-egy szimpla logika szerint lehetnek ellenérvek. Igazából az ügy mellett szólnak – a beosztás időszakában kell ébren tartani az önzetlenség reflexeit is alkalmat adni a hazafiúi nagyvonalúság gesztusaira.

Budapesten, bevallhatjuk, a vártnál kevésbé van egyelőre nyoma ama reformkori lelkesedésnek, amely egyszer Nemzeti Színházat épített az ország fővárosában. Annak a lelkesedésnek a hőfoka sem tapasztalható, amit pár hónapja Prágában láttam – az új fényben ragyogó, régi nemzeti színházuk átadásának ünnepén...

Hogy ennek mi az oka, nem is próbálom most elemezni. Ugyanis van példa más is, ha nem is a fővárosból. És erről szeretnék szólni. Pár hónapja – Madách-ünnepségek voltak akkor is – itt jártam Nógrádban, s azt tapasztaltam, hogy itt – s ki tudja, talán a többi megyében is – ma is tisztán élnek azok a bizonyos reformkori érzések; az áldozatkészség, a teremtő-kezdő. Itt alakult ki tehát gondolat a megye jelenlegi vezetői körében – a balassagyarmati egykori vármegyeházán, ahol az ünnepség záróaktusa volt, hogy Nógrád megye élére állhatna egy országos gyűjtésnek. Ám, ünnepeljük meg minden megyében az illető megye egy nagy költő, költő-drámaíró vagy drámaíró fiát – és a bevétel szolgáljon az új Nemzeti építési költségeihez hozzájárulásra. Hogy Nógrád megye kivételes szellemi éghajlata, vagy a Madách-év atmoszférájának köszönhető-e (az utóbbi az előbbi terméke), de a terv varázslatos gyorsasággal fogant meg és kezdett megvalósulni.

Íme, Madách születésnapjára itt vagyunk együtt.

S ez a teremtő kedv terjed tovább Nógrádból. Mához két hónapra Bács-Kiskun megyében terveznek Kecskeméten az itteni Madách-ünnepséghez hasonló Katona József-ünnepséget a Nemzeti Színház javára. De mint a legnagyobb magyar megye, egy másik ünnepséget is tervez „*Petőfi, a színházi ember*” emlékére Kiskörösön. Kerényi Ferentől, akinek a mai Madách-ünnepi műsor összeállítását köszönhetjük, ma kaptam levelet, hogy Somogy megye is jelentkezett. Szeptemberben a 80 éves Keresztury Dezső tiszteletére Zalában tervezzük hasonlókat, Weöres Sándor tiszteletére Vasban, Lengyel Menyhértet talán majd Borsodban ünnepelhetjük, ahol gyerekségét töltötte...

Ez az egész terv most azon fordul meg, sikeres lesz-e itt a mai. Bízom benne, hogy igen.

De hadd tegyek hozzá egy lényeges dolgot. A Nemzeti Színház felépítésének elindítása körüli langyos légkörnek minden bizonnyal van egy olyan motívuma, sokan hangot adtak ennek, hogy vajon van-e garanciája annak, hogy nemcsak kövekből, hanem szellemből is méltóan fog felépülni az ország első színháza.

Mások meg úgy vélik, hogy a Nemzeti Színház valami maradi tradicionalizmus bástyája akar lenni...

Azt hiszem, ez a Madách nevében induló akció – a *Tragédia* 100. évfordulóján, s ma, Madách születésnapjának a vigíliáján – híven mutatja azt a szellemiséget, amely a nemzet első színházát hivatott lesz betölteni.

Nemcsak *Az ember tragédiájával*, hanem *Az ember tragédiájához* fogható eszmei igényű, új magyar drámákkal.

Az első Nemzeti Színház homlokzatán az ajánlás azt fejezte ki, hogy az épületet a Hazafiság emelte a Nemzetnek. Az újnak a homlokára én azt látom odaírva – van, aki mást én ezt –: *A magyar nemzet az emberiségnek.*

Ahogy Madách műve az emberiségért való aggodalomban íródott.

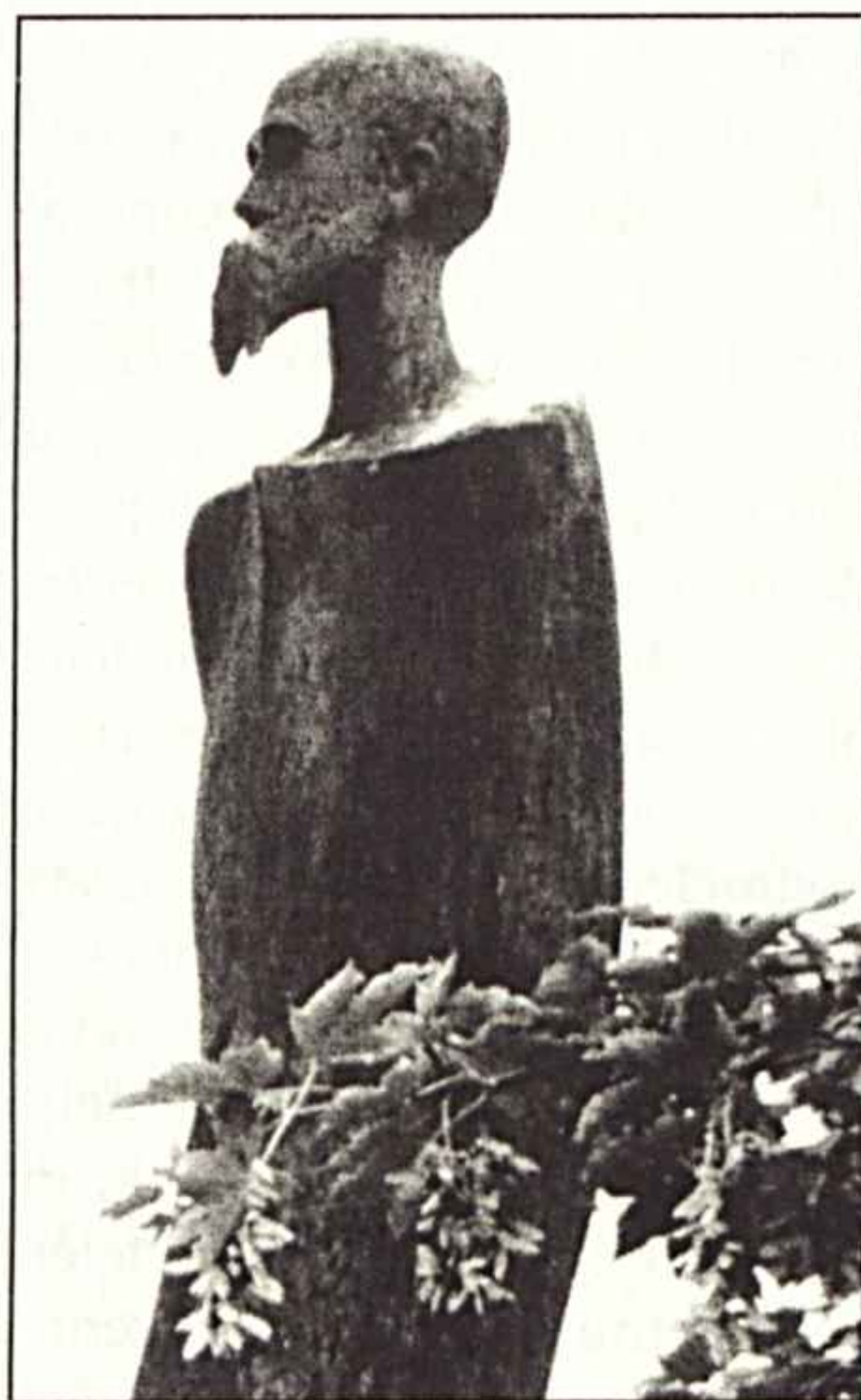
Vörösmarty ama legelső Nemzeti Színház megnyitását Árpád ébredésének látta. Ez volt a címe ünnepi nyitó darabjának.

Az új Nemzeti Színház megnyitása legyen Ádám ébredése.

A föld elpusztításának rémálmából ébredő emberiség ünnepe.

Elhangzott 1984. január 20-án, a Madách-ünnepségen, Salgótarjában.

[1984]

Salgótarján, Madách Imre szobra (Varga Imre műve) – részlet